

УДК 821.112.2'282

Людмила КВІРЕНКО

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕРЛІНСЬКОГО МІСЬКОГО ДІАЛЕКТУ В НІМЕЦЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено функціонально-комунікативні особливості берлінського міського діалекту в німецькому публіцистичному дискурсі, у комунікативному просторі якого виділено два типи дискурсу: позитивний (комунікативні акти згоди, схвалення, визнання, захоплення, оптимізму, задоволеності) і домінувальний негативний (комунікативні акти несхвалення, заперечення, обурення, погрози). Берлінський міський діалект стає засобом збереження національно-культурної ідентичності, вираження оцінки навколишніх подій і набуває нової функції – негативної об'єктивації світу.

Ключові слова: берлінський міський діалект, комунікативний простір, оцінка, позитивний дискурс, негативний дискурс, комунікативний акт.

Спрямованість сучасної лінгвістики на вивчення соціальних і територіальних різновидів мов у різноманітних диглосних і білінгвальних ситуаціях, а також на такі її нові об'єкти дослідження, як міський діалект, викликало пожвавлення інтересу до дослідження берлінського міського діалекту (БМД). Такий інтерес дослідників викликаний зростанням престижу цього мовного варіанту і набуття ним ваги фактора національно-культурного збереження.

Чимало лінгвістичних праць присвячено дослідженню мови міста Берлін як системи [16; 17; 18; 19], однак вони описують мовну систему БМД переважно XIX–XX ст. і зовсім не охоплюють функціонально-комунікативні особливості цього варіанта існування національної мови.

Об'єктом дослідження слугують типи дискурсу сучасного БМД, а предметом є лінгвальні та функціонально-комунікативні характеристики сучасного БМД.

Основною метою дослідження є визначення, опис і аналіз функціонально-комунікативних особливостей сучасного БМД.

Загальна проблема полягає у відсутності дослідження функціонально-комунікативних особливостей сучасного БМД, що передбачає розв'язання таких завдань:

- розглянути поняття комунікативного простору та дискурсу;
- визначити основні типи дискурсу сучасного БМД;
- розглянути комунікативні акти, за допомогою яких реалізуються основні типи дискурсу БМД;

- проаналізувати основні засоби вираження комунікативних актів;
- встановити домінуючий тип дискурсу сучасного БМД;
- окреслити перспективи подальших досліджень.

Будь-який процес комунікації необхідно розглядати в контексті *комунікативного простору*, який визначає спосіб і сферу спілкування, учасників комунікації і вибір ними мовних засобів, а також часовий і просторовий фактори взаємодії. Поняття комунікативного простору досліджується багатьма науками, серед яких необхідно виділити філософію, соціологію, лінгвістику тощо. Б. М. Гаспаров увів поняття комунікативного простору на позначення «подумки уявного середовища», «духовного ландшафту», в який занурено висловлювання і який є потрібним для створення чи інтерпретації повідомлення [4, с. 69].

Ю. Є. Прохоров під комунікативним простором розглядає сукупність сфер мовленнєвого спілкування, у якій мовна особистість може реалізувати відповідно до прийнятих у певному соціумі мовних, когнітивних і прагматичних правил необхідні потреби власного буття [13, с. 94]. Комунікативний простір Німеччини є соціолінгвальним середовищем німецькомовного дискурсу, це система координат у якій реалізуються дискурси [11, с. 81]. Комунікативний простір відображає усталені й динамічні вияви будь-якої галузі людської діяльності. У ньому відбуваються різні мовні контакти між людьми у формі обміну текстами, породженого комунікативною діяльністю [11, с. 81].

У межах комунікативного простору реалізуються комунікативні дискурси. Оскільки одним із тлумачень поняття *дискурс* є розуміння його як процесу, в який включений текст, а текст є конкретним матеріальним об'єктом, отриманим в дискурсі, то йдеться про два взаємопов'язані поняття. Адже з соціального погляду ми отримуємо дискурс, а з лінгвістичної – текст. Г. Г. Почепцов [12, с. 294] виділяє у структурі комунікативного простору первинні і вторинні процеси. Первинні процеси відображають уперше отриману інформацію, тоді як вторинні, або післякомунікативні, процеси пов'язані з обговоренням і поширенням цієї інформації. На думку мовознавця, лише такий первинний комунікативний процес матиме успіх, який має своє продовження у вторинних процесах.

Основною функцією БМД як комунікативної системи є передавання інформації. Оскільки вживання БМД обмежено територією міста Берлін, то інформативна функція БМД має локальний характер. Події, які відбуваються на території столиці Німеччини, визначають основний тематичний зміст статей, які ми дослідили. Місцева подієвість є специфічною рисою БМД.

Будь-який діалект належить до емоційно-експресивної сфери існування національної мови. Діалектне мовлення є завжди експресивно маркованим, а літературна мова в цій дихотомії набуває нейтрального статусу. БМД – система експресивних засобів вираження місцевої подієвості, і його експресивну функцію вважаємо його специфічною рисою. Це підтверджують численні діалектологічні дослідження.

Г. В. Колшанський наголошував на дворівневості кожного висловлювання, першим з яких є інформація, а другим – оцінка цієї інформації суб'єктом [8, с.120]. Отже, категорії інформативності та експресивності переплітаються між собою.

Однією з основних функцій комунікації є передавання оцінного ставлення до певних фактів та явищ об'єктивної дійсності. Оскільки оцінка таких явищ не можлива без емоцій, то оцінка тісно пов'язана з категоріями експресивності та емотивності. Оцінюючи навколишній світ, мовець не може абстрагуватися від чуттєвої сфери. Оцінка разом із емоційністю та інтенсивністю є складовими категорії експресивності [1, с. 8] і виступає одним з основних засобів її вираження.

Домінування певної семантичної категорії (об'єктивності, суб'єктивності, експресивності, оцінки, емоційності тощо) надає дискурсу його дистинктивних ознак [7, с. 147]. Панування певного типу оцінки визначає комунікативну спрямованість повідомлення і таку комунікацію можна позначити терміном *позитивно* або *негативно орієнтований дискурс* [7, с. 147; 6, с. 12].

У комунікативному просторі БМД за оцінною шкалою [9, с. 86] ми виділяємо два основних, найбільш репрезентативних типи дискурсу: позитивний і негативний.

Позитивний дискурс характеризується наданням інформації позитивної оцінки, яка передбачає зсув взаємовідносин комунікантів у бік їх покращення. Якщо між завданнями адресанта немає погіршення взаємовідносин, то він повинен будувати комунікацію так, щоб мінімізувати ймовірність дисонансу.

Негативний дискурс містить у собі відбір відповідних мовних засобів і мовних дій для вираження негативної оцінки. Оскільки прогнозується негативний вплив на адресата, негативна оцінка виражається експліцитно або опосередковано, імпліцитно, що дозволяє певною мірою пом'якшити її вплив.

У межах дослідженого нами типу комунікації необхідно відзначити відсутність контекстів, спрямованих на погіршення взаємовідношень між комунікантами. Специфічним є те, що використання негативного дискурсу в публіцистичних текстах не спрямований на зміну відношень між комунікантами в гірший бік. Комунікативні цілі автора перебувають у сфері інтересів саме адресата і спрямовані на покращення його справ. Таким чином позитивний і негативний дискурси не протиставляються, а доповнюють один одного, і спрямовані на гармонізацію комунікативного простору БМД.

Комунікативні акти **позитивного дискурсу** виражають процес узгодженості, погодження щодо певних дій чи інформації. Вони належать до форм інтеракційної категорії консентності. На підставі ілюкативної мети висловлювання ми виділяємо шість основних комунікативних актів: комунікативний акт згоди, комунікативний акт схвалення, комунікативний акт визнання, комунікативний акт захоплення, комунікативний акт оптимізму, комунікативний акт задоволеності.

Одним із основних комунікативних актів позитивного спрямування у БМД є акт *згоди*. Залежно від обставин поняття згоди можна трактувати по-різному. У цьому дослідженні *згода* визначається як позитивна відповідь або реакція на думку чи волевиявлення адресата, дозвіл на здійснення ним певних дій; зумовлена спільністю поглядів, думок, однакості взаємна домовленість, порозуміння комунікантів.

Згідно з принципом глобальної прагматичної когерентності Т. А. ван Дейка [5, с. 87], спілкування відбувається за моделлю співпраці або за моделлю конфлікту. Спираючись на цей принцип, Д. Г. Богушевич [2, с. 34] виокремлює категорію консентності (прийняття). Отже, поняття згоди є однією з форм інтеракційної категорії консентності. Інтеракційний комунікативний акт згоди протиставляється комунікативному акту незгоди. Однак у межах цієї бінарної опозиції згода є немаркованим («слабким») членом, відповідно засоби її вираження менш варіативні і менш різноманітні,

ніж засоби вираження незгоди [14, с. 77]. Вираження згоди належить до сфери реактивної модальності і здебільшого маніфестує соціативну інтенцію адресата.

Мовознавці виділяють два основних типи згоди [14, с. 77–80, 132–133]: констативно-орієнтована та імпозитивно-орієнтована згоди.

Констативно-орієнтована згода є позитивною реакцією адресата на мовний стимул, що виражається у формі констатації. Цей комунікативний акт моделюється лексикою з оцінним значенням, що виражає погодження з певним фактом, діями, інформацією тощо. Оцінну лексику репрезентують:

– *прислівники* з позитивним значенням, що виражають згоду: **Jenau**: *Kuchenprinz trifft Aschenbrösel. (BM), Selbstmurmelnd mach' ick. (BM); Na klar. Keene Frage (BM);*

– *фразеологічні звороти*, які інтенсифікують емоційно-експресивний рівень виразів і надають народного колориту: *Klar wie Kloßbrühe! (BM); Jenau! De Jacke passt! (BM); Det kann ick dir flüistern! (BM);*

– *дієслівні форми* активного або пасивного стану: **Machen wir. Vasprech' ick (BM); Stimmt uffallend! (BM); Bin ick sehr einvastanden. (BM).**

Констативно-орієнтована згода виражається переважно за допомогою лексико-граматичних засобів, які надають висловленням лаконічності й експресивності.

Імпозитивно-орієнтована згода виявляється у висловленнях-реакціях на ініціювальний мовний хід імпозитивної спрямованості. Вона може мати повний або частковий характер. Повною є згода виражена без відмовок, за рахунок чого презентується позитивне ставлення адресата до всього змісту ініціювального висловлення або певної події. За допомогою часткової згоди адресат виражає своє позитивне ставлення лише до певної частини ініціювального висловлення, тобто це згода з умовою. Імпозитивно-орієнтовану згоду можна висловити за допомогою таких мовних засобів: *Für ne Handvoll Silberlinge hat sich de Berliner SPD ihre Zustimmung zum Börsenjang abkoofen lassen (BM); Aba ehrlich jesacht, hab ick Vaständnis für de Leute im öffentlichen Dienst (BM).*

Досліджені мовленнєві акти є прикладами повної згоди, адже відбувається процес повного погодження і відсутні будь-які відмовки чи умови. Засобами вираження такої згоди є поєднання

функціонального дієслова з іменником у знахідному відмінку та прислівники з позитивним значенням. Вони можуть поєднуватися з підсилювальними частками, які інтенсифікують експресивну забарвленість висловлення.

Комунікативний акт *схвалення* належить до комунікативних актів позитивного спрямування. Словники трактують поняття «схвалювання» як: 1) дію, яка полягає у вираженні думки мовця, що чий-небудь дії, вчинки, рішення тощо є добрими, правильними; 2) надання позитивної оцінки, хвали чомусь [3, с. 1221]. Оскільки схвалення є реакцією на вербальну або невербальну поведінку, то воно завжди є висловлюванням вторинного типу відносно дійсності, яка схвалюється. Воно виконує модально-синтагматичну функцію схвалення, поєднуючи у собі значення двох функцій – емотивної (позитивних емоцій) і функції згоди [15, с. 52].

У нашому дослідженні під поняттям «схвалення» ми розуміємо позитивну оцінку поведінки співрозмовника. Існує багато способів вираження цього комунікативного акту: від однослівних реплік до складних висловлювань.

Схвалення може бути як повним, так і неповним; моделюється такими лексико-граматичними засобами:

– іменником з прикметником, де прикметник *gut, toll, schön, richtig* має позитивне значення і виражає схвалення: *Is wohl ne Aktion der Caritas, also für'n juten Zweck (BM); Diesmal ohne Unterwasser-Ballett aba mit ner dollen Eislauf-Nummer (BM);*

– дієсловом, яке може вживатися самостійно чи поєднуватися з прислівником *gut, gern, ganz* або *besonders* і виражає позитивну реакцію, а саме – схвалення: *Der liebt die Rumänen! (BM); Biologie interessiert mich, und darum hat mir die Geschichte über die giftige Kobra gefallen, die Mühlheim unsicher macht (BM);*

– моделлю висловлювання «finden + прислівник», де прислівники *gut, schön, richtig* тощо мають позитивне значення, можуть підсилюватися прислівниками *richtig, viel* тощо і виражають схвалення: *Das fand ich gut: Mir haben ganz besonders die Kolumnen gefallen (BM); Unsa Finanzsenator findet den Ausstand nämlich richtig jut. (BM), Find ick richtig, det sich der DFB da nich erpressen lässt (BM).*

Усі зазначені вислови демонструють повне схвалення, адже немає будь-яких умов чи відмовок.

Комунікативний акт *визнання* презентує позитивну оцінку, позитивне ставлення до когось або до чогось. Під поняттям «визнання» ми розуміємо загальну позитивну оцінку подій, комуніканта або його дій у суспільстві. Визнання належить до сфери реактивної модальності, адже виступає як засіб вираження суб'єктивної модальності і презентує позитивну реакцію на певну дійсність. До провідних лексико-граматичних засобів вираження комунікативного акту визнання в БМД належать:

– прислівники, що мають позитивну конотацію і слугують для вираження визнання, підсилюючи експресивність вислову: **Schnieke!** *Det is ne scheene Nachricht (BM)*; **Knorke!** *De habn letzte Woche ne Menge jelernt (BM)*; **Dufte!** *Du hast 'n jutet Jeschäft jemacht (BM)*;

– модель висловлювання «sein + für», що передає визнання певної особи, факту, інформації тощо: **Und det Erjebnis: 100 Prozent für Obama (BM)**; **Morjens erklärt olle Gysi, wenn ne Mehrheit für Tempelhof is, muss der Senat sich danach richten (BM)**;

– модель висловлювання «det is + прислівник», де прислівник має позитивне значення і виражає визнання: **Det is dufte (BM)**, **Det is ja allerhand (BM)**; **Det is geil (BM)**.

Мешканці Берліна не дуже щедри на похвалу та визнання, вони часто намагаються їх уникати і віддають перевагу критиці. Це зумовлює стриманий тон висловлювань на позначення визнання. Однак ігнорувати цей комунікативний акт не можна, адже він присутній і має місце лише тоді, коли берлінці дійсно щось визнають.

Комунікативний акт *захоплення* виражає підкреслено позитивну реакцію мовця, що обумовлює високий рівень емоційно-експресивного забарвлення висловлювань. Під поняттям «захоплення» ми розуміємо великий інтерес до комуніканта, його дій чи певних подій, який може надихати на нові звершення, подвиги і викликати радісно-піднесений стан задоволення. Цей комунікативний акт також належить до сфери реактивної модальності і переважно виражається за допомогою лексичних і фразеологічних засобів.

До основних лексичних засобів моделювання комунікативного акту захоплення в БМД належать:

– прислівники **spitze**, **cool**, **super**, **bewundernswert** тощо, які наголошують зміст цілого речення: **Ick sag ja: Die ITB is spitze! (BM)**;

*Jetzt sammelt de Morgenpost für de Obdachlosen. Find ick **super** (BM); Wie der Mann sein Schicksal meistert, find ick **bewundernswert** (BM);*

– іменники, які мають позитивне значення та підсилюють експресивність висловів: «*Wie im **Märchen***», *schwärmt Trude (BM); **Super-Idee**, vor allem det mit dem Laubsack (BM);*

– фразеологічні одиниці, що мають позитивну конотацію і значною мірою інтенсифікують рівень емоційно-експресивного забарвлення висловів: ***Hut ab vor der Frau Metzger, die det ooch ausspricht (BM); Wie die damals den Skandal mit olle Bill und sein Praktikantin jehändelt hat, alle Achtung (BM).***

Порівняно з іншими комунікативними актами, що передають гармонізацію, комунікативний акт захоплення характеризується найвищим рівнем експресивності, однак не домінує в кількісному аспекті.

Комунікативний акт *оптимізму* виражає життєрадісне світовідчуття, позитивістське спрямування ходу думок у мовця, його віру в майбутнє, в успіх, у панування у світі позитивного начала. Домінантними засобами вираження комунікативного акту оптимізму в БМД являються лексико-граматичні та фразеологічні засоби.

До найпоширеніших лексико-граматичних засобів моделювання цього комунікативного акту належать:

– прислівники, які можуть поєднуватися із прислівниками *so* і *ganz*, заперечними частками *doch* і *nicht*, надаючи таким чином висловлюванню оптимістичний характер і підсилюючи його емоційно-експресивний аспект: «*Is doch alles **halb so schlimm, in Italien streiken se alle naselang**» (BM); **Villeicht** wird's aba ooch **nich ganz so schlimm** (BM).* Ці приклади свідчать, що за допомогою модальних слів або заперечних часток у поєднанні з підсилювальними частками висловлення можуть набувати скептичного відтінку;

– фразеологічні одиниці з позитивним значенням, що значною мірою інтенсифікують рівень емоційно-експресивного забарвлення висловів: *Uns kann keena! (BM); Is allet in Butta! (BM).* Наведені вище фразеологізми свідчать, що цей комунікативний акт іноді межує з категорією гордості, що обумовлюється високою експресивною силою висловлень;

– модель висловлювання «det + werden/модальне дієслово+ прислівник + дієслово руху», де прикметник має позитивне

значення: *Det wird schon **gut jehn** (BM); Det wird **gut loofn** (BM); Die Show **muss ja weitajehn...** (BM)*. Ця модель виражає позитивну перспективу майбутнього за допомогою прислівників, що мають позитивне значення або підсилювальних часток, які в свою чергу можуть надавати висловленню легкого відтінку скепсису, як у останньому прикладі.

У межах комунікативного акту оптимізму виділяємо три підгрупи: власне оптимізм, де він виступає у чистому вигляді, скептичний оптимізм, де він змішується зі скепсисом, та оптимізм з елементами гордості. Необхідно зазначити, що в дослідженому нами матеріалі останні дві підгрупи кількісно переважають над третьою.

Комунікативний акт *задоволеності* репрезентує позитивний стан мовця, що задоволений здійсненням своїх бажань, задоволенням своїх потреб тощо. Під поняттям «задоволеності» ми розуміємо почуття і стан вдовolenня дійсністю.

Для вираження комунікативного акту задоволеності в БМД використовують лексико-граматичні засоби. До найпоширеніших лексико-граматичних засобів моделювання цього комунікативного акту належать:

– *прислівники*, які мають позитивне значення та підкреслю емоційний стан мовця, у цьому випадку – задоволення: *Nach zwee Stunden kam se **freudestrahlend** mit drei Tüten an (BM); Und denn stellt sich olle Wowereit ooch noch **selbstzufrieden** hin und erklärt, 1,9 Milljonen Berliner hätten jejen Tempelhof jestimmt (BM)*;

– *рефлексивне дієслово **sich freuen***, яке виражає стан задоволеності: *Ick **freu** mir ja imma, wenn's den Leuten hier jefällt (BM); Uff der eenen Seite **freu** ick mir uff Lebkuchen, Jlihwein und Christollen, am liebsten im Schneejestöba – und uff der andern würd' ick jerne janz romantisch mit Trude ins Jrüne uffs Land fahrn (BM)*;

– *модель висловлювання «sein + прислівник froh + підрядне речення»*: *Ick **bin** ja imma **froh**, wenn Feiertage vorbei sind (BM); Außenpolitisch jesehn **könnwa froh sein**, **dettwa** von nerbodenständijen Frau rejiert wern (BM); Die **sind** nu alle **heilfroh**, dettse wieda zu Hause im kalten jrauen Deutschland sind (BM)*. Ця модель виражає задоволення мовця, підкреслює експресивність виразу, що може інтенсифікуватися за допомогою модальних дієслів. У ній домінують два типи складнопірядних речень: підрядно-обставинні, а саме умовні, та підрядно-з'ясувальні.

Для моделювання комунікативного акту задоволеності в БМД використовують лексико-граматичні засоби, серед яких у досліджених нами суспільно-політичних текстах істотно домінують лексичні засоби, що інтенсифікують функціонування експресивного елементу виразів.

Комунікативні акти **негативного дискурсу** виражають процес порушення гармонії, який може призвести до конфліктної ситуації, під якою ми розуміємо результат особливого типу спілкування, особливої мовної поведінки комунікантів. У цій роботі ми розглядаємо лише одну сторону комунікативного конфлікту (зіткнення двох сторін у зв'язку з невідповідністю цілей, мети, інтересів, поглядів), а саме реакцію незадоволеної сторони, представленої газетними статтями суспільно-політичного характеру, отже ми досліджуємо не діалогічне, а монологічне мовлення.

Ми виділили п'ять основних типів комунікативних актів негативної спрямованості, представлених на основі аналізу суспільно-політичних текстів БМД, а саме: комунікативний акт несхвалення, комунікативний акт заперечення, комунікативний акт обурення, комунікативний акт погрози.

Комунікативний акт *несхвалення* використовують для вираження відсутності одностумства, згоди, процесу оцінки певних дій або інформації, результатом якого є негативна реакція, яка може призвести до конфліктної ситуації. Цей комунікативний акт може бути представлена повним або частковим запереченням, що обумовлене тим, що несхвалення може бути як повним, так і неповним на відміну від заперечення, яке буває тільки повним. Вона може виражатися морфологічними та лексичними засобами.

Спектр функцій цього комунікативного акту забезпечують такі морфологічні засоби:

– для вираження комунікативного акту несхвалення живаються *вигуки*: *Na, det hat uns jrade noch jefehlt (BM)*; *Na, ick war so verdattert, det ick fast uff meenen Vordermann jefahren wär(BM)*. Вигуки мають негативну конотацію та надають виразу емоційно-експресивне забарвлення, що у свою чергу сприяє формуванню мовного портрету мовця;

– *заперечна частка nich* може виражати повне або часткове пряме заперечення. Вона має паралельну форму, яка відповідає їй на всіх мовних рівнях, а саме – *nüsch*, тому вважається повністю синонімічною.

Для вираження *повного заперечення* ця частка може вживатися з прикметником, іменником, дієсловом, прислівником тощо, а також їй можуть передувати прислівники, що підсилюють функцію заперечення даної частки: *Na, die Jesichta hätten se ma seh'n sollen! Fanden se ja **nich** komisch (BM)* – повне заперечення за допомогою поєднання частки з прикметником; *Unsa rot-rota Senat is ja nu **nich** jrade een Erfolgsmodell (BM)* – повне заперечення за допомогою вживання частки з іменником; *Armet Berlin – det haste **nich** vadiient (BM)* – повне заперечення за допомогою вживання частки з дієсловом.

Для вираження *неповного заперечення* ця частка може вживатися з прислівником, займенником тощо: *Det is allet **nich** sehr vatruenserweckend, wat da jetzt rauskommt (BM)* – неповне заперечення за допомогою вживання частки з прислівником; *Is eben **nich** allet jut und richtig, nur weil Bio druffsteht. (BM)* – неповне заперечення за допомогою вживання частки з прийменником. Уживання цієї частки домінує над іншими мовними засобами, що слугують для вираження комунікативного акту несхвалення в дослідженому мовному матеріалі.

Однак слід зазначити, що в цих текстах немає подвійного заперечення, характерне для більш ранніх текстів БМД, що свідчить про безперервний розвиток останнього;

– *заперечна частка keen* виражає повне заперечення і вживається з іменником, іменниковою групою, а також їй може передувати прислівник, що виконує підсилювальну функцію: *Der Fackelloof is **keen** Triumphzuch, sondern een Spießbrutenloofen (BM)* повне заперечення за допомогою поєднання частки з іменником; *Et jibt **keenen** vanüñftijen Jrund, Tempelhof für kleene Flieja zu schließen (BM)* – повне заперечення за допомогою поєднання частки з іменниковою групою; *Wir ham in Deutschland sowieso **keene** Wahl (BM)* – повне заперечення за допомогою поєднання частки з іменником та прислівником. Як і в німецькій літературній мові, у БМД частка *keen* виконує функцію повного прямого заперечення і вживається лише з іменниковою групою.

Дослідження мовного матеріалу показало, що частота вживання заперечної частки *nich (nüsch)* з метою вираження несхвалення певних дій чи інформації переважає над частотою вживання заперечної частки *keen*, що можна пояснити більш широким полем функціонування та дистрибутивності першої частки;

– семантичний спектр категорійних функцій цього комунікативного акту моделює лексика з оцінкою значення, у цьому випадку лексика, що виражає несхвалення: *Ick gloobe, ick lebe inna falschen Zeit (BM)*; *Dumm jeloofen für China: Aus der olympischen Fackel is ne Funzel uff der Flucht jeworden (BM)*.

Отже, для вираження несхвалення використовується лексика з негативною конотацією, що виконує функцію оцінювання, у даному випадку несхвалення, і надає висловлюванню експресивного забарвлення та народного колориту;

– для вираження комунікативного акту несхвалення також вживаються фразеологічні одиниці, що підкреслюють експресивність мови: *Da bleiben eenem de Sondaanjebote aba im Halse stecken, wenn man det von Lidl hört (BM)*; *Der ewije Rejen jeht ma uffs Jemüt (BM)*. Фразеологізми надають мові берлінців характер народної забарвленості, розмовності та підкреслюють її експресивності.

Комунікативний акт *заперечення* слугує для вираження незгоди, іншої думки, презентує негативну реакцію на дію або інформацію. Може вживатися для вираження власної, особливої думки, що у свою чергу може призвести до конфліктної ситуації, адже одна зі сторін незадоволена процесом перебігу комунікації. Для вираження цього комунікативного акту використовуються як морфологічні, так і лексичні засоби.

Функціональний спектр цього комунікативного акту презентують такі морфологічні засоби, як:

– вигуки вживаються для презентації заперечення: *Ach, man nich! Det kann nich sein (BM)*, *Ach nee! Det gloob ick nich (BM)*; *Na, det war ja wohl nüscht! (BM)*; *Na, det hat uns jade noch jefehlt (BM)*. Наведені приклади вигуків ілюструють одну з їх основних функцій, а саме – надання виразам виразності та експресивності, що підсилюють функцію заперечення, яке стає більш категоричним.

– заперечні частки *nich*, *nüscht* та *keen* виражають пряме повне заперечення. Перші дві частки вживаються переважно з дієсловами, а остання тільки з іменними групами: *Det gloob ick im Leben nich (BM)*; *Na, det war ja wohl nüscht! (BM)*; *Quatsch keene Opern! (BM)*.

На основі дослідженого матеріалу можна переконалися, що для вираження заперечення вживаються переважно вищезазначені заперечні частки. Вони виражають лише повне пряме заперечення,

адже неповне заперечення не характерне для цього комунікативного акту, а притаманне комунікативному акту несхвалення;

– *негативні ствердження* виражають заперечення і формують своєрідну модель «det + дієслово + підсилююча частка» наприклад, ***Det is ja Quatsch mit Soße!*** (BM), ***Det is ja Keese!*** (BM), ***Det jloobste ja alleene nich!*** (BM). Негативні ствердження наділяють висловлювання мовця виразністю та експресивністю, що допомагає нам створити мовний портрет мешканця Берліна. Також вони відіграють значну роль у вираженні гумору, яким сповнений майже весь діалектний матеріал;

– комунікативний акт заперечення виражається за допомогою *фразеологічних одиниць*, які підкреслюють негативність виразу та чітку позицію мовця, а саме – заперечення. У межах фразеологічних виразів використовуються зазначені вище морфологічні одиниці, однак фразеологізми являють собою цілісність і тому ми розглядаємо їх окремо. Наприклад, *Det jloobt keen Ferd!* (BM); *Det kommt nich in de Tüte!* (BM); *Dette in keen' Sarch mehr paßt!* (BM). Фразеологічні одиниці сприяють вираженню народного колориту, виразності та експресивності мешканців Берліна.

Комунікативний акт *обурення* виражає сильне роздратування як негативну реакцію на несправедливість та імпліцитно тяжіє до залагодження конфлікту або до його продовження. Цей комунікативний акт моделюється переважно за рахунок синтаксичних засобів звичайно у поєднанні з іншими (просодійних, морфологічних тощо), які можна поділити на дві підгрупи: ті, які виражаються за допомогою розповідних речень, і ті, які виражаються за допомогою питальних речень.

Розповідність – інтенційна властивість реченнєвих компонентів у єдності передавати істинний чи несправжній стан речей, події, факти, констатувати їх дійсну наявність з деякою категоричністю [19, с. 85–88]. Взагалі категоричність притаманна всім виразам, що виражають обурення, адже вони презентують чітку негативну позицію мовця. Також для них характерне емоційно-експресивне забарвлення негативного спрямування. Одну з провідних ролей у формуванні цього комунікативного акту має синтаксис. Саме тому висловлення, що репрезентують цей комунікативний акт, перебувають на межі між розповідними та окличними реченнями.

Комунікативний акт обуреності в межах розповідних речень моделюється такими морфологічними засобами:

– *вигуки* надають виразам емоційно-експресивного забарвлення та інтенсифікують функцію цього комунікативного акту: *Na, det war ja wohl nüscht (BM)*; *Ach, man nich! Det kann nich sein (BM)*; *Tja, wat soll ick davon halten (BM)*;

– *заперечні частки **nich (nüscht)*** виражають невдоволення мовця та його роздратування. Вони зазвичай вживаються з іншими підсилюючими частками (наприклад, *ja wohl, ja* у значенні *зовсім*): *Na, det war ja wohl nüscht (BM)*; *Kann ja wohl nich sein (BM)*;

– ще одним засобом вираження комунікативного акту обурення в межах розповідних речень є *лексика з оцінним значенням*, яка вже містить негативну конотацію, що забезпечує реалізацію цієї функції. Така лексика надає мові емоційно-експресивного забарвлення і певного колориту: *Is ne Schweinerei, wat die Chinesen da mit den armen Mönchen in Tibet machen (BM)*; *Ich empfind' ja det Jesabbel um den Olympia-Boycott als Quatsch mit Soße (BM)*.

Отже, у межах розповідних речень основну роль у забезпеченні функціонування комунікативного акту обурення виконують такі морфологічні засоби, як вигуки, заперечні частки та лексичні засоби, зокрема лексика з оцінним значенням. Домінує у цій групі лексика з оцінним значенням. Однак не слід забувати про роль інтонації, яка може перетворити ці речення з розповідних в окличні.

Питальну комунікативну інтенцію створює мовець під час з'ясування в адресата якогось факту, явища, підтвердження чогось, заперечення тощо. Для питального речення характерна внутрішня диференціація, яка регулює внутрішні змістові параметри і не має чітких граматичних розрізень. М. В. Мірченко виділяє такі чотири диференційні питальні значення грамами питальності [10, с. 88–90]:

- прямо питальну форму висловлювання;
- прямо питально-розділову та питально-заперечну форму висловлювання;
- риторично-питальну граему форму висловлювання;
- питально-спонукальну граему форму висловлювання.

Дослідження матеріалу показало, що у вираженні комунікативного акту обурення домінують такі форми висловлювання: прямо питальна та риторично-питальна.

При *прямо питальному реченні* загальна питальна семантика речення вимагає прямої та обов'язкової відповіді. У них постійно функціонують власне питальні слова та частки, які підсилюють

прямо-питальну семантику. Емоційний спектр моделюється за рахунок нисхідної інтонації: *Wat kommt als nächstet? Muss Rogacki dichtmachen, weil da ooch lebende Fisch angeboten wern? Wird der Silvestakarpfen vaboten?* (BM) (питальне слово + розділовий знак).

Для *риторично питальних речень* характерна непрямо питальна семантика. Вони не потребують відповіді, бо відповідь закладена в самій семантичній глибині речення. У таких конструкціях бажаними є і питальні слова, питальні речення за граматичною моделлю (питальне слово + дієслово зв'язка **sein** + **das** (**det**) + прийменник **für** + знахідний відмінок), підсилювальні частки і розділові чи заперечні модифікатори. Вони можуть мати стверджувальний зміст і навіть, за наявності питальних слів, відсутній пунктуаційний знак питання. Типовою ознакою таких комунікативних утворень є емоційний спектр, що передає особлива інтонаційна та висхідна її тональність: *Is det nich ne Sauerei?* (BM) (заперечний модифікатор + розділовий знак); *Tja, wat soll ick davon halten. So richtig einjängich is mir det nich.* (BM) (питальне слово + відсутність питального знака).

У межах риторично питальних речень можна виділити таку модель «*wat + sein + det + für + знахідний відмінок*», що виражає обурення: *Wat is denn det für'n Datenschütza, wenna nich mal seine eijenen Steuerdaten schützen kann?* (BM) (питальна конструкція + заперечний модифікатор + розділовий знак); *Wat is denn det für'n Vaständnis von Demokratie? Ick dachte, wir wählen Volksvatreta und keene Partei-Soldaten ...* (BM) (питальна конструкція + заперечний модифікатор + розділовий знак).

Розглянувши можливості вираження комунікативного акту обурення, ми дійшли висновку, що обурення є однією з провідних характеристик досліджених нами суспільно-політичних текстів, що виражає незадоволення берлінців щодо ситуації, що склалася в суспільстві. Серед форм вираження переважають риторично-питальні речення, що несуть одне з найбільших емоційно-експресивних навантажень.

Комунікативний акт незгоди, представлений трьома іншими комунікативними актами – несхвалення, заперечення, обурення, дає змогу нам описати його загальні риси. Він виражає відсутність згоди, результатом чого стає негативна реакція, яка може бути різною за своєю природою, що ми й намагалися довести. Адже несхвалення, заперечення та обурення у своїй основі мають сему

незгоди, але відмінні у функціональній сфері. Вони виражають різні відтінки заперечення, різну спрямованість емоційно-експресивного забарвлення, хоча всі вони містять негативну конотацію. У межах двох перших категорій їх функціонування забезпечується за рахунок морфологічних засобів, зокрема заперечних часток, тоді як третій комунікативний акт моделюється як синтаксичними, так і морфологічними засобами. Це дає змогу зробити висновок, що комунікативний акт незгоди моделюється переважно морфологічними засобами.

Комунікативний акт *погрози* виражає обіцянку завдати шкоди іншій людині або групі людей. Комунікативний акт погрози імпліцитно або експліцитно реалізується в різноманітних мовних актах, а також може імпліцитно або експліцитно виконувати маніпуляційну функцію. Засоби вираження цього комунікативного акту поділяються на вербальні (прямі, непрямі, okazionalni) та невербальні. Досліджувані нами погрози належать до експліцитних мовних актів та виражаються за допомогою вербальних прямих засобів.

Для моделювання цього комунікативного акту використовують лексико-граматичні, фразеологічні та синтаксичні засоби. До лексико-граматичних засобів формування погрози належать імперативна конструкція, лексика з оцінним значенням та фразеологізми.

Функціональна властивість спонукальності полягає в адресованості дії до співрозмовника, у прагненні домогтися від нього її здійснення. Основним засобом вираження спонукальної категорійної семантики виступає наказовий спосіб дієслова-присудка. У німецькій мові це здебільшого представлено *імперативними конструкціями*, що виражають цілеспрямованість мовця, категоричність висловлення, ствердження та експресивність: *Pass bloß uff!* (BM); *Hau ab, oder ick beis' dir in de Neese!* (BM).

У межах цього комунікативного акту встановлено декілька моделей висловлювань:

– модель висловлювання *«ick + V + dir»*, де *ick* – особовий займенник у називному відмінку однини, *V* – дієслово, *dir* – особовий займенник у давальному відмінку однини: *Ick kleb' dir eene!* (BM); *Ick stoß dir aus'n Anzug!* (BM); *Ick laß dir an steifen Arm verhungern!* (BM);

– модель висловлювання «**dir** + V + **ick**», де **dir** – особовий займенник у давальному відмінку однини, V – дієслово, **ick** – особовий займенник у називному відмінку однини: **Dir wer'k ma' zeijen**, wat 'ne Harke is! (BM); **Dir atme ick in!** (BM); **Dir knall ick eene vor'n Latz!** (BM).

До засобів відтворення комунікативного акту погрози вживається лексика з оцінним значенням, а саме з пейоративною конотацією, тобто низької, грубої, іноді некоректної лексики, що надає висловленню колориту та експресивності. Ця лексика часто інтенсифікується за рахунок підсилювальних часток (наприклад, **ma'**, **ja** тощо): *Det jibt gleich een **Donnawetta!*** (BM), *Et **jibt** wat **raus!*** (BM), *Dir wer'k ma' **zeijen**, wat 'ne Harke is!* (BM).

Високий рівень експресивності моделюють фразеологічні вирази, що мають негативне значення, тим самим надаючи висловленню колориту:

– модель висловлювання «**dir** + V + **ick**», де **dir** – особовий займенник у давальному відмінку однини, V – дієслово, **ick** – особовий займенник у називному відмінку однини: **Dir werkt beibringen!** (BM); **Dir wer'k de Hammelbeene langziehen!** (BM); **Dir wer'k zeijen**, wat 'ne Harke is! (BM);

– модель висловлювання «**den** + V + **ick**», де **den** – особовий займенник у знахідному відмінку однини, V – дієслово, **ick** – особовий займенник у називному відмінку однини, наприклад, **Den wer'k de Flötentöne beibringen!** (BM), **Den werkt besorjen!** (BM).

На синтаксичному рівні комунікативний акт погрози характеризується зазвичай окличними або оклично-спонукальними реченнями, неповними реченнями або еліпсами.

Отже, зазначені приклади свідчать про те, що для комунікативного акту погрози характерна обумовленість, тобто вона є наслідком певних попередніх дій, що й визначає подальший перебіг ситуації. Йому притаманні категоричність, цілеспрямованість, високий рівень експресивності. Він виражається лексико-граматичними, фразеологічними та синтаксичними засобами.

Розглянувши основні комунікативні акти негативного дискурсу (несхвалення, заперечення, обурення та погрозу), ми дійшли висновку, що провідними засобами вираження комунікативних актів негативної спрямованості в БМД виступають морфологічні засоби, серед яких переважають заперечні та підсилювальні частки,

лексичні засоби, серед яких переважають лексика з оцінним значенням, фразеологічні засоби та синтаксичні засоби, серед яких домінують розповідні та окличні речення.

На основі досліджених суспільно-політичних текстів БМД визначено, що в штучному континуумі БМД серед комунікативних актів БМД 43,1 % становлять комунікативні ситуації позитивного дискурсу, 56,9 % презентують комунікативні акти негативного дискурсу. Отже, переважають комунікативні акти негативного дискурсу, що пов'язано з соціальним фактором, а саме зі зниженням рівня життя носіїв БМД, а також із суспільно-політичним становищем у країні, яка погіршується, що й спричинює незадоволення берлінців.

Комунікативний простір БМД характеризується зміщенням вектору комунікативної спрямованості у негативну площину. Серед комунікативних актів переважають комунікативні акти негативної спрямованості, що визначає домінантність негативного дискурсу над позитивним. Завдяки цьому БМД стає засобом вираження оцінки навколишніх подій і набуває нової функції – негативної об'єктивації світу. Подальше дослідження способів вираження комунікативних актів у БМД сприятиме поглибленому вивченню комунікативної специфіки цього міського діалекту, сфер його поширення, а також національно-культурних, історичних та психологічних особливостей цієї мовної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аванесова Н. В. Эмоциональность и экспрессивность – категории коммуникативной лингвистики / Н. В. Аванесова // Вестник Югорского нац. ун-та. – 2010. – № 2 (17). – С. 5–9.
2. Богушевич Д. Г. Опыт классификации эпизодов вербального общения / Д. Г. Богушевич // Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин : Калининский гос. ун-т, 1988. – С. 13–21.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [за ред. В. Т. Бусела]. – К. : Перун, 2001. – 1440 с.
4. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б. М. Гаспаров. – М.: Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
5. Дейк Т. А. ван. Принципы критического анализа дискурса / Т. А. ван Дейк // Перевод и лингвистика текста. – М. : ВЦП, 1994. – С. 169–217.

6. Душин А. В. Конструирование образов русского национализма СМИ и национал-патриотическими группами : Социологический анализ : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.04 «Социальная структура. Социальные институты и процессы» / Антон Владимирович Душин. – Нижний Новгород, 2009. – 26 с.

7. Киричук Л. М. Дискурс позитивного мислення як реалізація когнітивного типу комуніканта / Л. М. Киричук // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк : Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки. – 2007. – С. 146–150.

8. Колшанский Г. В. Соотношение объективных и субъективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1975. – 230 с.

9. Коротун О. О. Семантика оцінки в номінаціях особи / О. О. Коротун // Ономастика і апелятиви : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т, 2001. – № 14. – С. 86–92.

10. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с.

11. Пилипенко Р. Є. Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ростислав Євгенович Пилипенко. – К., 2007. – 40 с.

12. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К. : Ваклер, 2006. – 656 с.

13. Прохоров Ю. Е. Концепт, текст, дискурс в структуре и содержании коммуникации : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Юрий Евгеньевич Прохоров. – М. : Екатеринбург, 2006. – 338 с.

14. Ружникова О. М. Актуалізація висказуванняї згоди в діалогічному дискурсі : на матеріалі сучасного англійського мови : дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Оксана Михайлівна Ружникова. – Архангельськ, 2004. – 202 с.

15. Чапи́га А. С. Одобрение как акт речи / А. С. Чапи́га // Питання комунікативістики та когнітивної лінгвістики. Мова. – Одеса : Астропринт, 2010. – № 15. – С. 51–54.

16. Lasch A. Berlinisch. Eine berlinische Sprachgeschichte / Lasch A. – Berlin : Hobbings, 1928. – 354 s.

17. Schlobinski P. Stadtsprache. Berlin. Eine soziolinguistische Untersuchung / P. Schlobinski/ – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1987. – 299 s.

18. Schmidt H. Die sprachliche Entwicklung Berlins vom 13. bis zum frühen 19. Jahrhundert / J. Schildt, Schmidt H. Berlinisch. Geschichtliche Einführung in die Sprache einer Stadt. – Berlin : Akademie-Verlag, 1986. – S. 100–172.

19. Schönfeld H. Die berlinische Umgangssprache im 19. und 20. Jahrhundert / Schildt J., Schmidt H. Berlinisch. Geschichtliche Einführung in die Sprache einer Stadt. – Berlin : Akademie-Verlag, 1986. – S. 214–298.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (BM) Die deutsche Zeitung «Berliner Morgenpost» [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.morgenpost.de/kolumne/kasupke/.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2011

Л.КВИРЕНКО

ФУНКЦИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ БЕРЛИНСКОГО ГОРОДСКОГО ДИАЛЕКТА В НЕМЕЦКОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье исследованы функционально-коммуникативные особенности берлинского городского диалекта (БГД) в немецком публицистическом дискурсе. В коммуникативном пространстве БГД выделяются два типа дискурса: позитивный (коммуникативные акты согласия, одобрения, признания, восторга, оптимизма, удовлетворенности) и негативный (коммуникативные акты неодобрения, отрицания, возмущения, угрозы). БГД становится средством сохранения национально-культурной идентичности, выражения оценки окружающего мира и приобретает новую функцию – негативной объективации мира.

Ключевые слова: берлинский городской диалект, коммуникативное пространство, оценка, позитивный дискурс, негативный дискурс, коммуникативный акт.

L.KVIRENKO

FUNCTIONALLY-COMMUNICATIVE PECULIARITIES OF THE BERLIN URBAN VERNACULAR IN THE JOURNALISTIC DISCOURSE

The article reveals the research of the functionally-communicative peculiarities of the Berlin urban vernacular (BUV) in the journalistic discourse. In the communicative space of the BUV we define two types of discourse: positive (communicative acts of agreement, approval, acknowledgement, delight, optimism, satisfaction) and dominant negative (communicative acts of disapproval, denial, indignation, threat). BUV becomes a preservation tool of the national identity, means of valuation of the milieu and gains new function – negative objectification of the world.

Key words: Berlin urban vernacular, communicative space, evaluation, positive discourse, negative discourse, communicative act.